

Cukrovar v Kajali v Bulharsku – někdejší příklademu a věhlasu českých cukrovarníků

SUGAR FACTORY IN KAYALI, BULGARIA – FORMER EXAMPLE OF SKILL AND FAME OF CZECH SUGAR MANUFACTURERS

Marek Jakoubek

Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta, Ústav sociálních studií

Prolog: zapomenuté česko-bulharské vztahy cukrovarnické

Problematice českých krajanů v Bulharsku byla v posledních letech věnována českými autory poměrně značná pozornost (1–3). Kromě stabilního enormního badatelského zájmu o jedinou českou ves v zemi – Vojvodovo (4–8) se přitom v nedávné době objevily i studie, zabývající se již bezmála zapomenutou kapitolou české přítomnosti v poosvobozeném Bulharsku – cukrovaru v Gorné Orjachovici a jeho české kolonii (9–10).

I když se díky uvedeným studiím problematika gorno-orjachovického cukrovaru – ve své době největšího podniku svého druhu nejen v Bulharsku, ale i na celém Balkánském poloostrovu – opět představila českým čtenářům, jedná se patrně o jediný aspekt bulharského cukrovarnictví, který se se v dnešní době objevil na stránkách českého periodika. Povaha uvedených studií je ovšem povýtce historická, aktualita popisovaných skutečností minula v již velmi vzdálené minulosti.

Uvedený stav přitom nepanoval vždy. I když to dnes může být překvapivé, bývaly doby, kdy byl český čtenář tuzemskými periodiky seznamován s nejnovějším děním na poli bulharského cukrovarnictví. Důvodem pro to byl – jak si ukážeme – především český (podnikatelský) zájem, což mj. dobře dokládá existenci dnes již rovněž zapomenutých vazeb mezi zainteresovanými zeměmi, v jejichž centru se nacházela cukrová řepa a její zpracování.

Obr. 1. Cukrovar v Kajali u Burgasu (18)

Osvobozené Bulharsko – stát bez cukrovarů (a učitelů)

Bulharsko bylo jednou ze zemí, která se pod osmanským „jhem“ nacházela z balkánských států vůbec nejdéle – bezmála pět set let. Po osvobození roku 1878 se jednalo o zemi prakticky bez průmyslu, ten cukrovarnický nevyjímaje, dobovými zahraničními pozorovateli bylo Bulharsko označováno jako „rolnický stát“ (11). Průmysl však nebyl to jediné, co Bulharsko postrádalo, chyběly také (bulharské) školy. Až do 70. let 19. století v zemi neexistovala jediná střední škola s výukou v bulharštině (12). Zejména ve velkých městech začaly záhy bulharské školy vznikat, rychlý vývoj však brzdil nedostatek učitelů, uplatnění v jejich řadách proto našla také řada cizinců, mezi nimi – coby součást procesu, označovaného jako „česká kulturní invaze do Bulharska“ (13) – také řada Čechů. Jedním z nich byl Ludvík Lukáš (1859–1902), který po studii na pražském gymnáziu a posléze na polytechnice odešel do Bulharska, kde se stal na dlouhých dvacet let učitelem na Oblastním reálném gymnáziu v Plovdivu (12). Lukášovým oborem byla chemie, napsal řadu prvních bulharských učebnic chemie a je považován za zakladatele výuky tohoto oboru v Bulharsku. Pro naši tematiku je ovšem zajímavější jeho angažmá v oboru cukrovarnictví. Snad pro jistou styčnou plochu s jeho domovskou disciplínou se Lukáš poměrně záhy začal zajímat o možnosti pěstování cukrové řepy v Bulharsku a zavedení této plodiny ve své druhé domovině všemožně propagoval. Ve studii, věnované dané problematice, mj. píše: „U nás [tj. v Bulharsku – MJ] se doposud produkty zemědělského průmyslu jako cukr a líh dovážejí z ciziny. Tyto produkty by se ovšem mohly s úspěchem vyrábět i u nás. Země je nesmírně příhodná pro průmyslové plodiny, dodnes u nás zcela přehlížené, a to cukrovou řepu na rovinách a len na vrchovinách“ (14). Snaha o založení vlastního podniku, zaměřeného na výrobu cukru, se nicméně nepodařila (15). Jiní ale byli úspěšní.

V roce 1928 seznamují české *Národní listy* své čtenáře ve stati „Vývoj bulharského cukerního průmyslu“ se situací bulharského cukrovarnictví. Jak již naznačeno výše, důvod otištění příspěvku není obecně osvětový, ale je psán v národním zájmu – v Turecku „nám“ totiž, jak píše autor v úvodu textu, bulharské cukrovary „začínají silně konkurovati“ (16), tj. stávají se soupeři českých podniků na trhu v někdejší Osmanské říši. Dále pak čteme: „V Bulharsku jest celkem 5 cukrovarů, a sice jsou to následující továrny: v Sofii,

v Plovdivu, v Kayali, v Ruščuku [dnes Ruse – MJ] a Gorne Orechovici. Tyto cukrovarny, jež kryjí veškerou spotřebu cukru Bulharska, byly veskrze založeny zahraničním kapitálem, jenž zůstal na nich převážným vlivem zúčastněn [sic.]. Cukrovarny v Sofii, v Plovdivu, v Kayali a v Ruščuku byly založeny kapitálem belgickým a francouzským, kdežto cukrovar v Gorne Orechovici kapitálem českým (Založen Pražskou úvěrní bankou v roce 1912).“ (16)

(Skoro) český cukrovar v Kajali u Burgasu

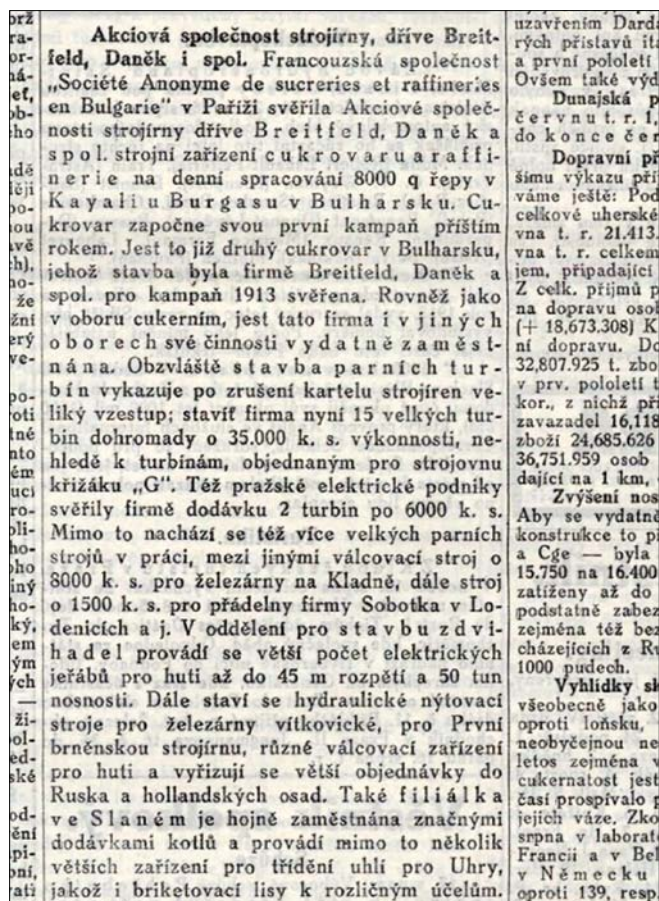
Pokud je dnes českému čtenáři některý ze jmenovaných cukrovarů znám, pak ten v Gorne Orjachovici. Z uvedené pětice byl gomnoorjachovický cukrovar jako jediný založen díky českému kapitálu a v provozu jej udržovala početná skupina českých dělníků a řídicích pracovníků, kteří společně se svými rodinami tvořili početnou gomnoorjachovickou krajanskou komunitu (9, 10); proto bývá tento cukrovar v české i bulharské literatuře označován jako „český“ – a právě proto byl již opakovaně předmětem zájmu českých autorů. Příslušníci v dané době několikatisícové a veřejně velice aktivní české kolonie v Bulharsku ale svůj zájem upírali i k cukrovaru v Kajali u Burgasu (obr. 1.). I místní cukrovar byl totiž pro ně svým způsobem český, a tedy „jejich“.

Existence cukrovaru v Kajali nebyla ostatně neznámá ani v rodné zemi (či zemi předků) bulharských Čechů. Roku 1912 přinesly již zmiňované *Národní listy* zprávu o tom, že „[francouzská společnost „Société Anonyme de sucreries et raffineries en Bulgarie“ [Aktiová společnost pro cukrovarny a rafinerie v Bulharsku] v Paříži svěřila Aktiové společnosti Breitfeld, Daněk a spol. strojní zařízení cukrovaru a rafinerie na denní zpracování 8.000 q řepy v Kalayi v Bulharsku. Cukrovar započne svou první kampaň příštím rokem. Jest to již druhý cukrovar v Bulharsku, jehož stavba byla firmě Breitfeld, Daněk a spol. pro kampaň 1913 svěřena.“ (obr. 2.) (17)

Cukrovar u obce Kajali (od roku 1934 město Kamenno), nacházející se asi 18 km od Burgasu (obr. 3.) na zastávce trati Sofia-Burgas byl založen v roce 1910, přičemž za jeho vznikem stála výše uvedená francouzská společnost, která do projektu vstoupila s kapitálem 10 mil. franků (18). Podnik se rozkládal na ploše 40 000 m², ze kterých bylo 2 800 m² zastavěno. Co do velikosti se jednalo o třetí největší cukrovar v zemi – ročně vyráběl 70 tis. t cukru a v době kampaně zaměstnával 7 000 dělníků (18). Za podnikem sice stála pařížská podnikatelská společnost Pellérin, Bellot & Duval (19), na stavbě, řízení a chodu podniku se ovšem přímo účastnila řada Čechů. Výše jsme již zmínili firmu Breitfeld, Daněk a spol., která dodala strojní zařízení, nešlo ovšem o jedinou českou společnost, která měla na budování cukrovaru výraznou účast. V roce 1914 referovaly *Národní listy* v příspěvku s názvem „Česká práce v cizině“ o tom že „[p]ro cukrovar Kayali-Burgas v Bulharsku [...] zadány zadržky osmi kotlů po 250 m² topné plochy, dvě pece na pálení spodia, vápenka a stavba 60 m vysokého komínu se světlostí v hlavě 3,60 m, domácí odborné firmě Bratří Fischerové a spol. v Letkách u Libšic [sic. má být: Libčic – MJ] n. Vlt. a bylo s prací, která musí před počátkem letošní kampaně cukerní býti provedena, právě započato“ (19).

Samotnou stavbu celého závodu řídil „známý odborník Ing. František Kučera, který je dodnes centrálním ředitelem podniku“ (18). A jak můžeme číst v hrdé referenci o cukrovaru v Kajali v reprezentativní publikaci *Jubilejní ročenka československé*

Obr. 1. *Národní listy*. 16. 8. 1912, s. 6. (17)

kolonie v Bulharsku 1868–1928, [v]jedoucí místa ve správě i technickém vedení [cukrovaru] jsou svěřena našim krajanům [...] a jejich podíl na zdárném vedení podniku je důkazem české zdatnosti v oboru cukrovarnickém, která jest oceněna i za hranicemi“ (18). Česká jména se ve vedení podniku objevují s různými obměnami až do roku 1935, kdy česká stopa z kalajského cukrovaru mizí (20).

Po převzetí moci v zemi komunisty 9. 4. 1944 byl cukrovar znárodněn (21), a posléze vystupuje pod novým názvem „Cukrovar ‚Svoboda‘ – Burgas“ (Захарен завод ‚Свобода‘ – Бургас), který byl odvozen od nově vzniklé obce Svoboda, která vznikla odštěpením od města Kamenno a na jejímž katastru se cukrovar nacházel. Ještě později by název změněn na „Krytal Svoboda“ (Свобода Кристал), pod kterým podnik fungoval až do změny režimu. Od devadesátých let minulého století prošel cukrovar řadou turbulentních změn, během kterých byl mj. předmětem nekalých finančních operací a objevil se také v největší pašerácké kauze moderní bulharské historie, což nakonec vedlo k tomu, že na závod byl vyhlášen konkurs a v roce 2003 byl uzavřen a prodán do šrotu. Tak neslavně skončil podnik, který byl kdysi „důkazem české zdatnosti v oboru cukrovarnickém“. „Česká stopa“ v historii cukrovaru nebyla ale na bulharské straně zapomenuta, spíše naopak – řada recentních dokumentů dostupných na internetu uvádí, že „podnik byl založen českou společností“ (21, 22). Tak tomu, jak jsme si ukázali, vlastně nebylo, že ale cukrovar v Kajali Čechům dělal v zahraničí cest, o tom nemůže být sporu. A z dnešní perspektivy je přinejmenším pozoruhodné, že někdejší český tisk o těchto skutečnostech své čtenáře opakovaně informoval.

Obr. 3. Lokalizace cukrovaru Kajali (obec Kameno)

Text je dílčím výstupem projektu specifického výzkumu Univerzity Hradec Králové „Sociálně pedagogické aspekty v práci s etnickými minoritami č. 2/II_24“.

Souhrn

Príspevek čtenáře seznamuje s historií cukrovaru u obce Kajali (od roku 1934 Kameno) u Burgasu v Bulharsku. Ten byl založen roku 1910 díky kapitálu francouzské společnosti, ovšem strojní zařízení a další vybavení dodaly a instalovaly české firmy. Také vedení podniku se nacházelo v českých rukou, nevymáje post ústředního ředitele, který zastával Čech František Kučera. Česká kolonie v Bulharsku proto cukrovar chápala jako „svůj“ a považovala jej za „důkaz české zdatnosti v oboru cukrovarnickém“. I když Češi po několika dekádách cukrovar opustili a dnes je již podnik uzavřen, v Bulharsku se na „českou stopu“ v dějinách tohoto závodu nezapomnělo. Cílem studie je pak oživit povědomí o této pozapomenuté kapitole české přítomnosti v Bulharsku i na české straně.

Klíčová slova: čeští krajané, cukrovar, Bulharsko, Kajali, Kameno.

Literatura

- ČERNÝ, M.; SOLENKOVA, L.; GOTOVSKA-HENZE T.: *Sounáležitost a soudržnost k vzájemnému poznání (vá)ní: sondy z kulturních vztahů mezi Čechy a Bulhary do vzniku ČSR*. Praha: Slovanský ústav AV ČR, 2021, 776 s.
- JAKOUBEK, M.; BUDILOVÁ, L. (EDS.): *Češi v Bulharsku. Od osvobození Bulharska do konce druhé světové války*. Brno: CDK, 2023, 247 s.
- JAKOUBEK, M.; PENČEV, V.: *Češi a Slováci v Bulharsku. Příspěvky ke studiu české, slovenské a československé krajanové přítomnosti v bulharských zemích*. Brno: CDK, 2022, 216 s.
- BUDILOVÁ, L. J.: 'Ať se neztratí jméno': Jména a pojmenovávání u bulharských Čechů. *Český lid*, 99, 2012 (4), s. 407–425.
- BUDILOVÁ, L. J.: Patriarchát na Balkáně – Dominantní ideologie nebo škála možností? (Na příkladu Vojvodova, obce Čechů a Slováků v Bulharsku). *Sociologie*, 49, 2017 (4), s. 405–426.
- JAKOUBKOVÁ BUDILOVÁ, L.: Endogamy between ethnicity and religion. Marriage and boundary construction in Vojvodovo (Bulgaria), 1900–1950. *The History of the Family*, 25, 2020, (1), s. 46–69, doi: 10.1080/1081602X.2019.1641132.

- JAKOUBEK, M.: Dějiny Vojvodova očima jeho obyvatelky. Edice „Historyje rodu Čížkových a Karbulových Barbory Čížkové“. *Český lid*, 95, 2008 (4), s. 383–399.
- JAKOUBEK, M.: National Indifference in post-Ottoman space. A case from North-west Bulgaria. *Nationalities Papers*, 50 2022 (2), s. 395–, doi.org/10.1017/nps.2021.5
- JAKOUBEK, M.; LANČOVÁ, T.: Cukrovar v Gorné Orjachovici – zapomenutá perla české průmyslové přítomnosti v poosvobozenéckém Bulharsku. *Listy cukrov. řepář.*, 135, 2019 (7–8), s. 275–278.
- JAKOUBEK, M.: Nové poznatky o „českém“ cukrovaru v Gorné Orjachovici („V Bulharsku 1912–1914“ Jaroslava Maura). *Listy cukrov. řepář.*, 139, 2023 (2), s. 76–79.
- DICEY, E.: *The Peasant State: An Account of Bulgaria in 1894*. London: John Murray, 1894, 332 s.
- ZEMAN, P.: Učebnice českých učitelů v Bulharsku: 80. a 90. léta 19. století. *Studia Ethnologica Pragensia*, 8, 2002 (2), s. 11–25.
- PENČEV, V.: O invazi Čechů do osvobozeného Bulharska, s. 11–19. In JAKOUBEK, M.; PENČEV, V.: *Češi a Slováci v Bulharsku. Příspěvky ke studiu české, slovenské a československé krajanové přítomnosti v bulharských zemích*. Brno: CDK, 2022, 216 s.
- ЛУКАШИ, Л. Л.: *Доклад до Управителния съвет на акционерно-индустриалното дружество „Захар“ в Пловдив*. Пловдив: АКЦ. индустр. д-во Захар, 1895.
- Minčev, E.: *Češi v Plovdivu*. Diplomová práce, Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2013, 140 s.
- Vývoj bulharského cukerního průmyslu. *Národní listy*, 29. 1. 1928, 68, 1928 (29), s. 6.
- Národní listy*. 16. 8. 1912, 52, 1912 (225), s. 6.
- Jubilejní ročenka československé kolonie v Bulharsku 1868–1928*. Sofie: Československý národní dům T. G. M., 1929, 297 s.
- Česká práce v cizině. *Národní listy*, 1. 3. 1914, 58, 1914, s. 4.
- BRANKOV, N.: České stopy v bulharském průmyslu (1878–1947). Historie, zakladatelé, architektura. In JAKOUBEK, M.; BUDILOVÁ, L. (EDS.): *Češi v moderních bulharských dějinách*. Praha: FHS UK.
- Бургаски захарни заводи (Свобода)* [online] <https://wikimapia.org/21825900/bg/Бургаски-захарни-заводи>, cit. 21. 2. 2024.
- Заводът на Грива Ганчев край Камено фалира, режат го за скрап*. [online] <https://www.flagman.bg/article/96111>, cit. 21. 2. 2024.

Jakoubek M.: Sugar Factory in Kayali, Bulgaria – Former Example of Skill and Fame of Czech Sugar Manufacturers

The article introduces the reader to the history of the sugar factory near the village of Kayali (since 1934 called Kameno) near Burgas in Bulgaria. The factory was founded in 1910 thanks to the funding of a French company, but the machinery and other equipment were supplied and installed by Czech companies. The management of the company was also in Czech hands, as was the post of central director, which was held by the Czech František Kučera. The Czech colony in Bulgaria therefore viewed the sugar factory in Kayali as “theirs” and considered it “proof of Czech skill and prowess in sugar industry”. Even though the Czechs left the sugar factory after several decades and it no longer exists today, the “Czech footprint” in the history of the factory has not been forgotten in Bulgaria. The aim of the study is to revive awareness of this chapter of Czech presence in Bulgaria also on the Czech side.

Key words: Czech compatriots, Bulgaria, sugar factory, Kayali, Kameno.

Kontaktní adresa – Contact address:

doc. PhDr. Marek Jakoubek, Ph.D. et Ph.D., Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta, Ústav sociálních studií, Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové III, Česká republika, e-mail: e-mail: pan.jatocka@gmail.com